

4. Baroko

Dobové pozadí

Nejrozsáhlejším válečným konfliktem 17. století byla třicetiletá válka (1618-1648), která se projevovala jako náboženský spor mezi katolíky a protestanty, ale hlavní příčinou byl boj o moc v západní Evropě. Už v polovině 16. století se v Itálii a Španělsku rodí umělecký směr baroko, který se během 17. století rozšířil do celé Evropy.

Po bitvě na Bílé hoře (1620) Habsburkové v našich zemích prosadili absolutistický model uspořádání státu a nastolili násilnou rekatolizaci, tzn. jediným povoleným náboženstvím bylo katolictví. Obyvatelstvo jiného vyznání buď násilně přecházelo ke katolicismu, nebo emigrovalo za hranice (např. J. Á. Komenský).

Pro 17. a 18. století u nás se kromě *baroka* vžil, a to díky A. Jiráskovi, termín *doba temna*. Autor tuto dobu pojímal ve smyslu útlaku lidu a fanatismu jezuitů. Jezuité byli totiž v době baroka výsadními nositeli kultury a vzdělanosti. Byl to církevní řád zaměřený na výchovu mládeže a badatelskou činnost. Významně posílil pozice katolicismu. Jezuitům byla svěřena cenzura knih (nejznámější jezuita, pater Antonín Koniáš, byl proslulým ničitelem českých nekatolických knih). Dále se však věnovali např. literární činnosti, filozofii, teologii, historiografii, fyzice, matematice, botanice, astronomii. Navíc baroko přineslo takové kulturní skvosty (např. ve stavitelství, sochařství, malířství, hudbě), že označovat toto období termínem temno je nepřesné a zavádějící.

Myšlení lidí ovlivňovaly války, epidemie, nejistota a strach o holý život, to všechno nutilo lidi obracet se více k Bohu, a proto sílí náboženská víra a víra v nadpřirozeno → mysticismus. Barokní umění zobrazovalo především lidské utrpení, bídu a strach. Vysvobození z pozemských strastí mohl člověk nalézt jen u Boha.

Barokní umění

Barokní stavitelství produkuje přezdobené chrámy a kostely, které měly vyvolat pocit lidské malosti a bezmocnosti ve srovnání s velikostí a nekonečností Boží. Vrcholu dosáhlo stavitelství v dílech **Santiniho** (*kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou*) a otce a syna **Dientzenhoferových** (*chrám sv. Mikuláše v Praze*).

Malíři používali techniku tzv. šerosvitu = postava nebo některé části postavy jsou osvětleny, pozadí na obraze je tmavé. K největším malířům patří **Rembrandt**, **Rubens**, u nás **Karel Škréta** a **Petr Brandl**.

Barokní sochařství využívalo pohyb, napětí, strnulá či patetická gesta (**Ferdinand Brokoff** - *sochy na Karlově mostě v Praze*, **Matyáš Braun** – *sochy ctností a neřestí na Kuksu*).

V hudbě vznikají nové formy (fuga, opera, varhanní hra). K největším jménům patří **Johan Sebastian Bach**, **Antonio Vivaldi**, u nás **Jan Jakub Ryba**, **Adam Michna z Otradovic**.

Barokní literatura oživila typické středověké žánry (legenda, duchovní píseň, traktát, epos aj.), staví na alegorii (= jinotaj; nepřímo vyjadřuje děje, vlastnosti lidí nebo abstraktní pojmy) a symbolice.

Ve 2. polovině 16. století vzniká v Itálii druh profesionálního divadla, tzv. commedia dell'arte. Herci neměli k dispozici psaný text, ale jen stručný scénář s dějovou kostrou a seznamem postav ustálených typů – Harlekýn, služka Kolombína, starý obchodník Pantalón, prohnaný sluha a šibal Skapíno. Děj byl jednoduchý: bohatý obchodník brání ve štěstí svým dětem, kterým nechce povolit nerovný sňatek. Soubory kočovaly po celé Evropě, největší ohlas měla *commedia dell'arte* ve Francii, některé postavy pak převzala francouzská pantomima (harlekýn, kolombína, pierot).

Barokní literatura

Pedro Calderón de la Barca (čti [pedro kalderón de la barka])

Španěl, autor dramatu *Život je sen*. Nastoluje v něm základní otázky smyslu a obsahu života, lidské existence a svobody člověka. Hrdinou je syn polského krále, princ Sigismundo, který od dětství žije přikován jako zločinec, protože král má strach z věštby prorokující Sigismundovu zločinnou budoucnost. Po mnoha spletitých dobrodružstvích se princ dovídá důvod svého utrpení. Nejprve běsní, postupně však v sobě potlačí zlo a s otcem se smíří.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

John Milton (čti [džon miltn])

Angličan, autor duchovního eposu *Ztracený ráj*. Zdůrazňuje svobodu lidského rozhodování proti zásahům osudu a boží vůle.

Naše barokní literatura má svá specifika: politické okolnosti po Bílé hoře měly za následek odchod evangelické šlechty a měšťanstva do emigrace. Česká pobělohorská literatura tak byla násilně rozdělena na dvě větve: a) domácí - katolickou, b) emigrantskou (exulantskou) – evangelickou.

Domácí literaturu reprezentují:

Bedřich Bridel (čti [brídl]),

člen jezuitského řádu, autor rozsáhlé básnické skladby *Co Bůh? Člověk?* Je to velkolepý řetězec metafor nicoty lidské existence ve srovnání s božskou dokonalostí.

Bohuslav Balbín,

také jezuita, autor *Rozpravy na obranu jazyka slovanského, zvláště českého*, ve které vyjadřuje moderní myšlenku práva národa na vlastní jazyk, obhajuje češtinu jako kultivovaný jazyk využitelný ve všech oblastech písemnictví.

Kromě literatury oficiální se rozvíjela i tzv. pololidová a lidová tvorba. Pololidovou tvorbou je míněna literatura lidu psaná měšťany. Nevycházela přímo z lidových vrstev, ale mohla stavět na znalosti lidového prostředí. Hlavní pozornost je soustředěna na postavu sedláka. Potulní kramáři s flašinetem a obrázkovým doprovodem zpívali **kramářské (jarmareční) písně**. Vedle kramářských písní se k pololidové tvorbě řadí **písmácké paměti**, které zaznamenávaly historické události formou osobních zápisků, a velmi populární byla tzv. **interludia**, tj. frašky z lidového prostředí plné satiry, parodie i vulgarismů. Lidová tvorba (ústní lidová slovesnost) vzniká převážně mezi venkovským lidem a je uchovávána po generace ústním podáním. Hlavními žánry ústní lidové slovesnosti jsou **pohádky, pověsti, písně, lidové balady (Osířelo dítě), lidová dramata a loutkové hry**. Velkou oblibu si získalo loutkové divadlo **Matěje Kopeckého** s nezapomenutelnou postavou Kašpárka.

Exulantskou literaturu reprezentuje

Jan Ámos Komenský,

nejdůležitější postava českého baroka, svým významem daleko přesahující tuto éru. Filozof, pedagog, historik a překladatel, básník a poslední biskup jednoty bratrské. Komenského hrob (v holandském Naardenu) a jeho nejbližší okolí je majetkem České republiky, která za něj platí nizozemské vládě symbolickou částku. Jeho nadčasové myšlenky tvoří základ dnešní pedagogiky. K pedagogickým zásadám, které prosazoval, např. patří: 1. před započítím školní docházky dítě vychovává matka a už v předškolním věku mu vštěpuje první a základní poznatky o světě; 2. školní docházka je rozdělena na školu obecnou, gymnázium a univerzitu; 3. vysokoškolská studia je možno částečně nahradit cestováním; 4. vzdělávat se má člověk celý život; 5. vzdělání musí být přístupné všem, bez rozdílu pohlaví či majetku; 6. tělesné tresty jsou zakázány; 7. postup od známého k neznámému, od jednoduššího ke složitějšímu, názornost a přiměřenost; 8. učit vědomostem i dovednostem; 9. ovládání cizích jazyků; 10. důraz na tělesnou výchovu.

Labyrint světa a ráj srdce je rozsáhlá alegorická skladba, je ostrou kritikou soudobé společnosti. Poutník (= autor) prochází městem – bludištěm (= svět) a průvodci jsou mu Všezvěd Všudybud a Mámení. Mámení mu dává růžové brýle, ale poutník si je nasadí nakřivo, aby mohl pozorovat okolí bez příkras. A tak všude rozpoznává jen podvod a klam. Kupř. v království bohyně Fortuny shledává, že tamní lidé, třebaže jsou obdařeni velkým bohatstvím, jsou svázáni jakýmiisi pouty. Jsou to pouta bohatství, tíha peněz, které člověka svazují, a o takové štěstí poutník nestojí. Východiskem ze zoufalství a jedinou útečnou je mu Bůh. Dílo je typickou barokní alegorií: labyrint světa = bludiště života, ráj srdce = Bůh, víra v něj.

V *Kšaftu* (= závěť) *umírající matky jednoty bratrské* se loučí jako biskup zanikající jednoty bratrské se svými souvěrci. Odtud pochází také citát: „až se tvá ztracená vláda věcí tvých k tobě navrátí, ó lide český“, který zněl v době sametové revoluce z úst zpěvačky Marty Kubišové.

K největším pedagogickým dílům patří *Velká didaktika* (obsahuje všechny zásady moderní pedagogiky a promyšlenou soustavu výchovy a vzdělávání), *Informatorium školy mateřské* (první dílo soustředěné na

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

výchovu dětí v předškolním věku v rodině), *Brána jazyků otevřená* (první moderní učebnice latiny), *Orbis pictus* (čti [piktus]) čili *Svět v obrazech* (první ilustrovaná učebnice cizích jazyků), *Škola hrou* (netradiční učebnice latiny dramatickou formou).

Komenský se věnoval pansofii, tj. ideál vědy shrnující veškeré dosavadní poznání. Věřil, že poznáním je možno dospět k životu v míru, lásce, moudrosti a harmonii. Tyto myšlenky vložil do spisu *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských*, který však zůstal jen torzem.